

bre els vençuts. En el cas de Bustarviejo, el penal acollia presos polítics i comuns (en un número que oscil·laria entre els 100 i els 200), encara que només els primers realitzaven treballs forçats en la construcció de la línia ferroviària Madrid-Burgos.

No només vam comprendre millor com funcionava el penal en si mateix, sinó que vàrem recórrer la zona, on encara es troben restes d'estructures associades als treballs de construcció, la cantera i les restes de les barraques que molts familiars de presos van construir en el vessant de la muntanya per poder viure a prop dels seus marits o pares.

En aquest context vam tenir la possibilitat de debatre sobre les tecnologies franquistes de la repressió, el concepte de enginyeria social feixista i la idea del panoptíic benthamià⁴, recollit també per Foucault, i proposat per l'equip investigador no per l'interior del penal, sinó per la situació general de vigilància dels presoners exercida directament pels seus controladors i indirectament pels seus familiars.

Referències bibliogràfiques

"En el parapeto. Polémica con el enemigo": <http://www.centropablo.cult.cu/pablo/period.htm> (Consulta: 10 de mayo de 2009).

FALQUINA, A., FERMÍN, P., GONZÁLEZ, A., MARRÍN, C., QUINTERO, A. y ROLLAND, J. (2008): "Arqueología de los destacamentos penales franquistas en el ferrocarril Madrid-Burgos: El caso de Bustarviejo", *Complutum*, Vol. 19 Núm.2, pp. 175-195.

MANUEL SÁNCHEZ-ELIPE LORENTE* i MARIA YUBERO GÓMEZ**

* Departamento de Prehistoria
Universidad Complutense de Madrid

** Departament de Didàctica de les Ciències Socials
Universitat de Barcelona

⁴ El panoptíic benthamià, ideat per Jeremy Bentham (1748-1832), és un model ideal de presó en el que el vigilant, des d'un punt central elevat, pot observar la totalitat dels reclusos sense ser observat per ells. Un exemple del panoptíic el van constituir la desapareguda presó de Carabanchel (Madrid).

MONTJUÏC RECUPERAT... FA MÉS DE SETANTA ANYS

El diumenge al matí va tenir lloc, amb la solemnitat pròpia de les grans festes populars, l'acte de restitució a Barcelona del castell de Montjuïc, la vella fortalesa de les negres llegendes, des de la qual s'havien combatut sempre les llibertats anhelades pel poble català, amb bombardeigs cruels en època ja històrica.

Dirieu que aquestes paraules podrien ser el text inicial de qualsevol de les cròniques periodístiques que fes referència als esdeveniments que van tenir lloc el diumenge dia 15 de juny de 2008. Però no. Era l'encapçalament amb què el diari *La Vanguardia* es referia als fets que van tenir lloc el també diumenge 23 d'agost de 1936, quan feia poc més d'un mes de l'inici de la guerra civil. Perquè el castell de Montjuïc, des dels seus orígens, havia tingut una història tràgica vinculada tant a la ciutat de Barcelona com a Catalunya. I la reivindicació popular que aspirava a controlar-lo i a neutralitzar els seus efectes militars venia de molt lluny. Per aquesta raó, poc temps després de l'esclat de la guerra civil, les forces polítiques catalanes i la Generalitat van optar per ocupar-lo i restituir-lo a la ciutat.

Tot i que eren temps de guerra i que de seguida se li va atorgar un objectiu militar, com a caserna de concentració dels voluntaris que volien enquadrar-se a les milícies antifeixistes, aquell diumenge, però, fou de festa popular. Pel matí la fortalesa fou ocupada per tot un seguit d'entitats cíviques i polítiques de la ciutat: Casals d'Esquerra Republicana de pràcticament tots els barris de Barcelona, l'Ateneu Obrer Republicà del districte cinquè, el Casal Nacionalista Gracienc, l'Ateneu Republicà Francesc Layret, el Casal Federal del Guinardó, el Casal Obrer del Poble Nou, membres d'entitats de tots els barris barcelonins van ocupar el castell de Montjuïc amb milers de senyeres. Tots els rètols s'havien catalanitzat i la plaça d'Armes havia estat batejada com a *Plaça*

Miscel·lània

de la Llibertat. En una part destacada de l'edifici hi figurava un cartell on es podia llegir: *Ordre, serenitat i disciplina*.

Pel matí, els responsables polítics Artemi Aiguader, Jaume Miravittles i Joan Pons, membres del Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya, havien pres possessió del castell en nom de la Generalitat. A la tarda va prosseguir la festa popular, ara, però, amb més contingut polític. A les 4 va arribar el cap del govern de la Generalitat, Joan Casanovas, i mitja hora més tard el president Lluís Companys. Ambdós havien estat rebuts pel comissari del Castell Miquel Albert. L'arribada de Companys, acompanyat pel conseller de Cultura Ventura Gassol, pel secretari de la Presidència senyor Moles i pel cap de cerimonial de la Generalitat, senyor Corominas, fou saludada amb una tronadora actuació per la banda de trompetes i tambors del Casal Català Democràtic del districte cinquè. A continuació, el president s'adreçà a l'antiga plaça d'Armes amb el crit de "¡Visca Catalunya!", que fou contestat pels presents. La crònica explicava que "a més d'un ser se li van humitejar els ulls en sentir retronar aquest visca entre les pedres tràgiques del castell". Aleshores fou l'hora dels discursos que en aquesta ocasió van correspondre a Casanovas:

El castell de Montjuïc passa a ser del poble de Catalunya. Aquest edifici sinistre no projectarà mai més l'ombra tràgica damunt de la nostra ciutat. El castell ja és nostre. Aquestes velles parets, que han estat regades amb la sang de tants fills del poble, de tants lluitadors per la Llibertat, no seran ja la pena dels fills de Catalunya. La bandera immortal de Catalunya onejarà ara damunt d'aquest castell, que no serà ja mai més un presidi d'esclavitud i de mort. Montjuïc ha estat alliberat i és nostre. Ciutadans: ¡Visca Catalunya! ¡visca la Llibertat! ¡visca la República.

A continuació, Companys, que no va pronunciar cap discurs, a desgrat dels requeriments de la multitud, va passar revista a les forces de milici-

ans que estaven custodiant al castell i va hissar la senyera que s'havia situat de cara a la ciutat. "Una ovació clamorosa de la multitud i una descàrrega dels milicians van saludar l'aparició de les quatre barres". Després Companys va anar a dipositar un ram de flors vermelles al bell mig de la plaça de la Llibertat, en memòria de tots aquells que havien mort dins del castell en defensa de la llibertat... Companys no havia pronunciat cap discurs, però "el seu pensament el va expressar en aquelles flors roges que va deixar caure en la terra erma del castell". Una part d'aquestes flors més tard van anar a ser dipositades a la tomba de Francesc Macià.

Era la primera vegada que la sinistra caserna militar passava a ser controlada per Barcelona i pel govern català. Semblaven lluny i irrepetibles les tràgiques jornades en què des de Montjuïc s'havia bombardejat la ciutat amb més d'un miler de bombes, el 1842, o quan a les acaballes del segle XIX fou el presidi de molts dels dirigents obrers catalans arran dels tràgics *processos de Montjuïc*, o quan va contemplar l'afusellament del pedagog racionalista Francesc Ferrer i Guàrdia, el 1909. L'eufòria d'aquell diumenge d'agost del 1936 semblava justificada. Però no passarien tres anys en què Montjuïc va tornar a convertir-se altra vegada en un dels puntals de la nova repressió que contra Catalunya va imposar el règim franquista. El propi president Companys hi fou reclòs, jutjat i afusellat.

I allò que, a més de setanta anys de distància sembla més significatiu i emblemàtic, són els problemes i les dificultats que han tingut el govern i l'exèrcit espanyols per retornar, en democràcia, el control del castell a Barcelona. Amb l'esperança de que, ara sí, el rescat serà irreversible.

PELAI PAGÈS I BLANCH
Departament Història Contemporània
Universitat de Barcelona